

працэсу ў навукова-даследчы. Гаворка ідзе аб стварэнні на базе вышэйшых навучальных устаноў спецыялізаваных навукова-даследчых падраздзяленняў, арыентаваных на вывучэнне праблем той ці іншай мадэлі ВНУ. Гэта з'яўляецца важным момантам сферы вышэйшай адукацыі, таму што існаванне падобных падраздзяленняў дазволіць паставіць на навуковую аснову ўвесь навучальны працэс.

Стварэнне падраздзяленняў такога кшталту выклікана неабходнасцю асэнсавання рэальнасці адукацыі, што з'яўляецца новым падыходам, а эфектыўнасць вывучэння адукацыі вызначаецца развіццём здольнасці да праблемнага бачання яе працэсаў. Таму дзейнасць падраздзяленняў мае на мэце стварэнне не ідэальных канцэпцый, а праграмы спрыяння разгортванню мадэлі вышэйшай адукацыі, якая будзе вызначаць арганізацыю навучання і спосабы яго рэгламентацыі грамадствам, дзяржавай, асобай.

Працэс стандартызацыі мастацкай адукацыі будзе эфектыўны тады, калі ўсе яго прынцыпы здзейсняцца на практыцы і не будуць мець палавінчатага характару.

**Б.І.Бранавіцкі, прафесар**

## МЕСЦА ТЭОРЫ І ПРАКТЫЦЫ ВЫКЛАДАННЯ ЗАМЕЖНАЙ МОВЫ

Навучанне дарослых ангельскай мове — language learning (у адрозненне ад словазлучэння language acquisition, што абазначае авалодванне роднай мовай прыродным шляхам) — на працягу доўгага часу было як бы высвятленнем адносін паміж лінгвістыкай і метадыкай. Змены ў метадах навучання замежным мовам адбываліся па меры таго, як змянялася лінгвістычная аснова. Але метадыка была і застаецца больш кансерватыўнай. Калі ў XVIII ст. сучасныя мовы пачалі ўключацца ў вучэбныя планы еўрапейскіх школ замест лацінскай мовы, метадыка навучання гэтым мовам заставалася ранейшай. Інакш кажучы, адсутнічала

зладжанасць паміж структурай жывой мовы і старымі метадычнымі падыходамі. Неадпаведнасць структуры мовы, асабліва ангельскай, методыцы была такой значнай, што дазваляла карыстацца фактычна толькі перакладам. Студэнтам прапаноўваліся для перакладу вельмі дзіўныя сказы, накшталт наступнага:

The philosopher pulled the lower jaw of the hen.

Der Philosoph zog den niedrigen Kiefer der Henne.

Метад перакладу пусціў настолькі глыбокія карані, што мы і цяпер адчуваем яго водгалас. Уяўная лёгкасць навучання замежнай мове па схеме “сказаў (напісаў) – пераклаў” знаходзіць прыхільнікаў сярод выкладчыкаў і сёння. Вядома, пераклад патрэбен, але не як від моўнай дзейнасці (слуханне, гаварэнне, чытанне, пісанне), а як дадатковы асобны від працы. Такім чынам, выкладчык павінен намагацца ўтрымліваць студэнта ў межах вывучаемай замежнай мовы. У гэтай сувязі можна спаслацца на наступную гіпотэзу: “... the brain and nervous system are biologically programmed to acquire language in a particular sequence and in a particular mode. The sequence is listening before speaking” (Asher J. Learning Another Language Through Actions: The Complete Teacher’s Guide Book. — Los Gatos, Calif.: Sky Oaks Productions (2nd ed.), 1982. — P.4).

Даследаванні дзейнасці мозга сведчаць аб тым, што моўная інфармацыя ўспрымаецца як цэлае спачатку правым яго паўшар’ем. Калі ў правым паўшар’і акумуляецца дастатковая колькасць ведаў і створыцца трывалая моўная аснова праз практыкаванні па слуханні, то левае паўшар’е мозга атрымае мажлівасць спантаннага нараджэння мовы (Asher J. Learning Another Language Through Actions: The Complete Teacher’s Guide Book. — Los Gatos, Calif.: Sky Oaks Productions (2nd ed.), 1982. — P.91; Вейзе А.А. Теория и практика порождения вторичного текста в курсе вузовского обучения иностранному языку: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. — Мн., 1993. — С.14). Гэты генератыўны працэс закладвае падмурак пісьму і чытанню, відам дзейнасці, якія тлумачаць і замацоўваюць моўныя структуры, іх лексічны

змест. Трэба падкрэсліць: псіхалагічны бок моўнай дзейнасці быў і да гэтага часу застаецца найменш даследаваным. "Perhaps because of certain historical accidents in the development of scientific psychology... there is a large and rather clearly defined gap in our psychological knowledge of human behavior" (Jensen Arthur R. Teaching Machines and Individual Differences. Programmed Learning: Theory and Research. — New York, 1982. — P.219).

Асноўнымі псіхалагічнымі якасцямі, патрэбнымі ў педагагічнай дзейнасці, з'яўляюцца ўважлівасць, сабранасць. Чым лепш выкладчык ведае студэнта, яго здольнасці, захапленні, сямейны стан, здароўе, тым эфектыўнейшай будзе яго праца. Страта цікавасці да заняткаў — сігнал для пераходу на іншы іх рэжым. Пры гэтым неабходна імкнуцца захоўваць агульны план вучэбнай дзейнасці, не адхіляцца ад яго. Таму пры планаванні заняткаў трэба дакладна вызначаць іх мэты: калі гэта вусная мова, то якая (маналагічная або сітуацыйная), калі чытанне, то якое і інш. Тут нельга не пагадзіцца з наступным выказваннем: "Language performance and language acquisition are the two principal concerns of the psychology of language, psycholinguistics" (Corder S. Pit. Introducing Applied Linguistics. — Penguin Books, 1977. — P.107).

Нагадаем, што тэрмін acquisition у словазлучэнні language acquisition мае значэнне працэсу авалодвання дзіцем роднай мовай натуральным, прыродным шляхам, напрыклад:

Mother: Did Billy have his egg cut up for him at breakfast?

Child: Yes, I showed him.

Mother: You what?

Child: I showed him.

Mother: You showed him?

Child: I seed him.

Mother: Ah, you saw him.

Child: Yes, I saw him.

Зусім іншая справа тады, калі ўдзельнік гутаркі — дарослы (напрыклад, студэнт), жыццёвую філасофію якога

адлюстроўвае слова “чаму”. Чаму не showed, а saw (да таго ж, чаму saw, а не seed?). Адказ на гэтае, як і на любое іншае пытанне дарослага чалавека, вельмі няпросты. Тут, акрамя лінгвістычнага аспекту, з’яўляецца псіхалагічны момант: боязь стварэння стрэсавай сітуацыі і інш.

Можна з упэўненасцю сказаць, што, калі на занятках не ўзнікае напружанасці, вывучэнне замежнай мовы набліжаецца да натуральнай дзейнасці. У такім выпадку мозг успрымае мову “дзіцячым шляхам”, а эфектыўнасць вучэбнага працэсу значна павялічваецца.

Сёння мы не можам скардзіцца на тое, што па праблеме навучання замежным мовам дарослых быццам бы мала навуковай літаратуры. Аднак пакуль яшчэ не з’явілася пераканаўчае даследаванне, якое выразна, дакладна тлумачыла б працэс авалодвання іншай мовай. Таму нельга абвінавачваць выкладчыкаў, калі тыя бываюць вымушаны звяртацца да папулярнага “метаду спроб і памылак” (trial-and-error).

Выйсце са становішча бачым у стварэнні метадык, прызначаных канкрэтным навучальным установам; больш таго, у стварэнні метадык для факультэтаў, нават для асобных факультэцкіх спецыяльнасцей. Зразумела, падобная творчая дзейнасць павінна абапірацца на эксперымент, ажыццёўлены ў гэтай навучальнай установе, з абавязковым удзелам у ім выкладчыкаў кафедры псіхалогіі.

Абмежаваная колькасць гадзін, адведзеных на вывучэнне замежнай мовы ў вучэбных планах, прымушае выкарыстоўваць метадычныя падыходы, якія дазваляюць істотна эканоміць час. У гэтай сувязі згадаем: у працэсе навучання замежнай мове асаблівая роля заўсёды надавалася паўтаральнасці матэрыялу. Напрыклад, Палмер вылучае тры этапы навучання мове — набыццё ведаў, замацаванне іх паўтарэннем у памяці, выкарыстанне ведаў на практыцы.

Аднак метадычны ланцужок Палмера патрабуе для свайго выканання вельмі шмат часу. Акрамя таго, канстанта паўтаральнасці перашкаджае паступовай выпрацоўцы ў студэнта такіх рыс, як уважлівасць і сабранасць. Калі ставіць

мэту выхавання спецыяліста, здатнага вырашаць задачы, у тым ліку лінгвістычныя, самастойна, то трэба будзе пагадзіцца са сцвярджаннем: “The teacher’s strict avoidance of repetition forces alertness and concentration on the part of the learners” (Gattegno C. The Common Sense of Teaching Foreign Languages. — New York, Education Solutions, 1976. — P.80).

Дададзім: прыведзены сказ адлюстроўвае сучасны стан даследавання магчымасцей памяці чалавека. Прапануем уводзіць новы матэрыял толькі тады, калі студэнты гатовыя да хуткага яго ўспрымання. Студэнт павінен быць не проста слухачом, а і актыўным партнёрам. Як адзначаў Бэнджамен Франклін: “Tell me and I forget, Teach me and I remember, Involve me and I learn”.

Калі параважаць наконт таго, ці выяўляе гэтая фраза адносіны паміж выкладчыкам і студэнтам або паміж студэнтам і камп’ютэрам, тады ўзнікне меркаванне: тут нельга аддаваць перавагі таму або іншаму. Карыстаючыся метаніміяй, падкрэслім, што пытанне выбару крэйды ці камп’ютэра застаецца. Яно патрабуе далейшага даследавання. На свае вочы бачым, як чалавек — студэнт, выкладчык — і камп’ютэр стараюцца працаваць як партнёры.

Працэс эфектыўнага навучання залежыць ад стану нервовай сістэмы, прадукту біялагічнай эвалюцыі. Гэта значыць, што існуе абмежаванне колькасці характэрных рыс, якія адрозніваюць аднаго студэнта ад другога ў працэсе вывучэння мовы або іншага прадмета. Такім чынам, для падрыхтоўкі камп’ютэрных праграм трэба выявіць падобныя рысы, а таксама зрабіць іх класіфікацыю. Безумоўна, выкладчыкі звярнулі ўвагу на тое, што студэнты з аднолькавым узроўнем развіцця пачынаюць па-рознаму паводзіць сябе падчас сваёй працы з камп’ютэрам. Некаторыя з іх успрымаюць камп’ютэр як партнёра, выкладчыка, паміж іншымі студэнтамі і камп’ютэрам страчваецца зладжанасць. Няцяжка зразумець: гэтая розніца ў паводзінах студэнтаў тлумачыцца іх псіхалагічнымі ўласцівасцямі. Усе гэтыя студэнты былі інтэлектуальна ідэнтычныя, на занятках у

аўдыторыі з выкладчыкам усе яны вучыліся з аднолькавым поспехам.

Станоўчымі рысамі камп'ютэра з'яўляюцца наступныя: поўная непрадузятасць, адсутнасць суб'ектыўных характарыстык (computers are impartial and impersonal). А выкладчык — чалавек з пэўнымі індывідуальнымі рысамі (Teachers are personal and individual). Тут ужо, вядома, камп'ютэр перамагае выкладчыка (Bronovitsky B.I., Grytskevich N.P. Language Learning and Computers: Some Psychological Aspects // Компьютерные программы в обучении белорусскому и иностранным языкам: Тез. докл. I респ. конф., Минск, 14–15 июня 1994 г. — Мн., 1994. — С. 13–14).

З другога боку, камп'ютэр пазбаўлены псіхалагічнай гнуткасці, уласцівай чалавеку. Ён глядзіць на студэнта як на іншую машыну, не ўлічвае яго псіхалагічных характарыстык (Bronovitsky B.I. Human Behavior: Language and Computer // Компьютерные программы в обучении белорусскому и иностранным языкам: Тез. докл. II респ. конф., Минск, 23–24 февр. 1995 г. — Мн., 1995. — С. 3–4).

Камп'ютэр рэвалюцыянізаваў вучэбны працэс, паскорыў вырашэнне пытанняў, неабходных для паспяховай працы кафедры: падрыхтоўкі вучэбных планаў, стварэння частотных слоўнікаў, распрацоўкі практыкаванняў і тэстаў, ацэнкі іх эфектыўнасці, выкарыстання самастойнай працы і інш. Але дзеля дасягнення лепшых вынікаў патрабуецца дапамога псіхологаў, інжынераў і медыкаў.

Падрыхтоўка студэнтаў да работы з камп'ютэрам — справа надта сур'ёзная, яе ніяк нельга параўнаць, напрыклад, з падрыхтоўкай да працы на друкарскай машыне.

Будзем спадзявацца на тое, што некаторыя нашы выказванні могуць выкарыстоўвацца пры канчатковай дапрацоўцы праекта нарматыўных патрабаванняў Стандарта па цыкле сацыяльна-гуманітарных дысцыплін у сістэме вышэйшай адукацыі Рэспублікі Беларусь.